

SPORT O'YINLARIGA BOLALARNI TANLAB OLISH XUSUSIYATLARI.

Djo'rayev Elyor Madaminovich

Farg'ona davlat universiteti

Annotatsiya: *Sportda tanlashning nazariy asoslari, kelajagi porloq sportchilarni tanlab olish metodi ilmiy jihatdan o'rganishni tashkil etishga imkon berdi. Ko'rinib turibdiki, sportda tanlay olish masalalari dolzarb masalalardandir. Shu sabab biz o'z o'z maqolamizda yosh futbolchilarni tanlab olishdagi xususiyatlarni o'rganishni maqsad qilib oldik.*

Kalit so'zlar: *Individual, jismoniy sifat, ixtisoslashtirilgan, mashq, sport, funktsional.*

Sportga yo'naltirish va sportni ixtisoslashtirish iste'dodlilarni izlash hamda ularni topish bilan boshlanadigan, ixtisoslashtirilgan mashqlar davomida yo'naltirilgan o'qitish bilan davom etuvchi yaxlit jarayonning davrlari hisoblanadi.

Sportga yo'naltirish uning nazariy va metodologik asoslariga binoan tanlash o'ziga xos shakli sifatida qaralishi mumkin. Shuning uchun mahorat (professional) yo'naltirish shart-sharoitlari nazariy asoslarini sport tanlovida qo'llash mumkin. Ko'plab mualliflarsport tanlovi va yosh sportchilarni tayyorlashni boshqarish masalalarini muhokama qilishda, «sport tanlovi» va «sportga yo'naltirish» terminiga mos o'z tushunchalarini kiritadilar.

Umuman yuqorida ko'rsatilgan, turli mualliflar tomonidan ifoda etilgan qoidalarning mazmuni ma'nosi bo'yicha bir-biriga yaqin va sport tanlovi metodlari bolalar, o'smirlar hamda yoshlar aniqlanadigan ma'lum sport turida yoki sport turlari guruhida shug'ullanish uchun ularning sportga yaroqliliklarini tahmin qilinadigan tadqiqotlar metodlarini (pedagogik, psixologik, tibbiy biologik, ijtimoiy) o'z ichiga oluvchi tashkiliy-metodik tadbirlar tizimini ifodalaydi.

Sportga yo'naltirish - bolalarning individual qobiliyatlari, layoqatlari va qiziqishlarini hisobga olish bilan, bolalar va yoshlarga sport ixtisosligi predmetini tanlashlarida tashkil etilgan yordam ko'rsatishga yo'naltirilgan, tanlash, sportga yo'naltirishi maqsadi- sportning u yoki bu turi talablariga maksimal darajada javob beruvchi shug'ullanuvchilarning individual metodlari (qobiliyatini rivojlantirish asosi hisoblanuvchi) va xususiyatlarini har tomonlama o'rganish va aniqlash hisoblanadi.

Sport tanlovi qo'yilgan masalalarni hal etish uchun tayyorgarlikning butun davrida bo'lgani kabi, ularni davrma- davr hal etishda ham muhim rol o'ynaydi. Yu.D.Jeleznyak tomonidan voleybolga qo'llanilgan sport tanlovi mohiyati ancha keng ifodalab berilgan.

Muallif voleybolda tanlash o'yin faoliyatiga, yuksak qobiliyat darajasiga ega va o'yin ko'nikmalarini muvafaqqiyatli egallashni ta'minlovchi organizm xususiyatlarin, raqobatchilik yuksak darajasini va musobaqalashish ishonchli samaraliligini, ko'p yillik

tayyorgarlik barcha talablarini bajara oluvchi sportchilarni aniqlash bo'yicha tadbirlar to'plamidan iborat deb hisoblaydi.

Sifat ko'rinishi o'zgarib, tanlovning butun tayyorgarligi davomida, voleybolchilarni ko'p yillik tayyorlashga yordam beradi. Sportchilarni tanlash va tayyorlash, ma'lum sport turi kuchli sportchilari ega bo'lgan va sport qobiliyati xususiyatini tashkil etuvchi sifatlar (modelli xususiyatlar) to'plamini bilishga asoslanadi.

Mana shu mazmunda ko'pchilik mualliflar murabbiyda obyekt modeli mavjudligi (ya'ni erishilishi kerak bo'lgan holati modeli va uning hozirgi holatidagi sportchi jamoasi) sportchilarni tanlash hamda ularni tayyorlashni samarali boshqarish majburiy, shart deb hisoblaydilar. Dastlabki davrda olingan va shug'ullanuvchilar yakuniy natijalar o'rtasidagi yaqin bog'liqlik mavjudligi sport qobiliyatlarini rasional tanlash va ishonchli tahmin qilinishini ko'rsatadi.

Sport o'yinlari bo'yicha ishlarni tahlil qilish ilmiy tasavvurlar rivojlanib borgani natijasida tanlash davrlari o'zgarganligini ko'rsatadi.

Masalan, I.F.Zorkin, A.D.Ganyushkin tanlash ikki davrini ko'rsatadilar.

1. Sportning ma'lum turida, ixtisoslashtirish maqsadida, yangiliklarni tanlash.

2. Musobaqalarda ishtirok etishga tayyorgarlik darajalari bo'yicha

terma jamoalariga nomzodlarni tanlash. Basketbol sohasida mutaxassislar A.Nikolich, V.Paranosich tanlashda ikkita asosiy turlarini ko'rsatadilar: tartibsiz va tashkil etilgan (rejali), ichki sezgilarga tayanib tanlash, hatto tashkil etilgan faoliyat sharoitlarida ham alohida iste'dodli sportchilarni tanlash mumkin bo'lgan hodisalar tabiiy borishiga asoslangan. Mualliflar bunday yondoshishga hammada ham o'ziga xos imkoniyatlar bo'lmaydi, deb hisoblaydilar.

Biroq, mualliflarning aytishlariga qaraganda, tashkil etilgan tanlashda, hatto tanlash bo'yicha yetuk mutaxassis ham kerakli kuzatish davri va o'yinchini tekshirib boriladigan boshlovchi sportchining ixtisoslashtirish muhim sifatlarini baholash imkoniyatiga ega bo'lmay xatoga yo'l qo'yishi mumkin. Mana shundan kelib chiqib, mualliflar tanlovning tayyorlov (dastlabki) va yakuniy davrlarini ko'rsatadilar.

Dastlabki tanlov ixtisoslashtirilgan mashqlarning kirish va boshlang'ich davri hisoblanadi. Yakuniy tanlov esa faqatgina uzoq vaqt ixtisoslashtirilgan mashqlar o'tkazilishidan keyingina o'tkaziladi.

Bu davr mualliflarning fikricha, basketbolda yosh sportchilarni tayyorlov guruhiga kiritilganidan so'ng, 18 oyni tashkil etadi.

Tennisda tashkiliy tanlov o'tkazish fikriga qo'shilib, T. Ivanova va N.Roshkova yetakchilar iste'dodlarini paydo bo'lishini passiv kutib o'tirish, o'yinchilar bir necha avlodlarini yo'qotishga olib kelishi mumkinligini aytadilar. M.S.Brill faol tanlov o'tkazish zarurligiga e'tiborni qaratadi.

Tanlov tizimini takomillashtirish bo'yicha tadqiqotlarning rivojlanishi ko'p jihatdan ushbu yo'nalishning metodologiyasi ishlab chiqilganlik darajasi bilan belgilanadi.

Muhim metodologik tamoyillar quyidagilar hisoblanadi: kompleks yondashish; sport manfaatlari va shaxs manfaatlarining birligi; tanlash va tarbiyaning yaxlitligi

Ko'rsatilgan metodologik tamoyil (prinsip)larning asosiligi turli yoshdagi va malakali voleybolchilar uchun tadqiqotlarda tasdiqlanadi.

Masalan, V.K.Balsevich ham qator metodologik prinsiplarni ko'rsatadi:

asosiy belgisi: longgitudial nazorat va axborot to'plash: biologic ishonchliligi. Asosiy belgisi tamoyiliga tadqiqotchi amal qilgan holda, aniq sport turida yuksak natijaga erishishga yordam beruvchi motorikasi morfunktional kompleksi elementlarini aniqlaydi va o'rganadi. Nazorat va axborot to'plash tamoyili yosh sportchilarni nazorat qilish ko'p yillik ma'lumotlari bo'yicha axborotlarni to'plash va ishlab chiqarish tizimini ishlab chiqish bilan bog'liq.

Biologik ishonchlilik tamoyilini yaratish, sportchini yuksak sport mahorati davrida uni kutib turgan juda yuqori yuklamalar bilan mashq bajarish ekstremal sharoitlari bilan bog'liq sog'lig'i holatida mumkin bo'lgan o'zgarishlarni asosli ravishda taxmin qilish zarurligi talab etiladi.

Tanlov masalasini hal etishda sportchini sinovlar va o'lchovlar – bir necha davri bilan uzoq vaqt o'rganish va tekshirib borish to'g'risidagi ma'lumotlarning amaliy ishonchliligini hamda aniqliligini ancha oshiradi va muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Sport o'yinlari, suzish, og'ir atletikada tanlash masalalari bilan shug'ullanuvchi mualliflar ishlarini tahlil qilish tanlov masalalarini hal qilish sportchilar qiziqishlari va qobiliyatlari mosligini hamda sport faoliyati talablarining sportchi shaxsiga mosligini ko'p yillik aniqlash tamoyiliga tayanishini ko'rsatadi. Tanlovning samaraliligini oshirish uchun ma'lum sport turi talablariga eng yuksak darajada javob beruvchi aniq sonli va sifatli ko'rsatkichlari bilan sportchi shaxsi tuzilishi muhim omillarini bilish zarur.

Adabiyotlarni o'rganib chiqish – sportchi shaxsining tuzilishi asosiy omillari morfofunktsional va psixofiziologik xususiyatlari hamda aniq sport turi uchun xos bo'lgan jismoniy sifatleri rivojlanishi darajasi hisoblanishini o'rsatadi. Yordamchi omillarga, bolalarda ba'zi morfofunktsional, funktsional va psixik yetilish jihatlarining individual suratda rivojlanishlari hamda turli vaqtlarda o'z yetukligiga erishishi bilan bog'liq harakatlanish imkoniyatlari (o'sishning tezligi va syokinlashishi davri va vaziyatlari, maksimumga erishish vaziyati) rivojlanishidan yoshi o'zgarishlarining xususiyatlari kiradi.

Ancha ko'p sonli tadqiqotlar mazmunlari metodologik, sport qobiliyati muammosi yana ishlab chiqilishi kerakligini ko'rsatadi.

V.I.Volkov, V.I.Fipinlarning fikri bo'yicha, ular tashkil topish davri holatida, qator mualliflarning fikriga ko'ra, sportda tanlash tabiiy iste'dodni baholashga ehtiyotkorlik bilan yondashish talab etiladi, shu bilan bir vaqtda yosh sportchining

morfologik, funksional va psixofizik xususiyatlarining rasmiylik hamda muhit omillarini ta'sirini hisobga olib, har tomonlama tahlil qilish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Sport o'yinlari turlariga bolalarni tanlab olish sohasidagi ishlar orasida basketbol, voleybol, tennis, qo'l to'pi bo'yicha yozilgan ishlar diqqatga sazovordir. Bolalar va o'smirlar sport maktabining basketbol bo'limiga 9-12 yoshli bolalar qabul qilinadi. Tanlab olishning birinchi davrida asosiy e'tibor salomatlikka, jismoniy tayyorgarlikka, harakat uyg'unligiga va boshqalarga qaratiladi. Bolalarni harakatchan o'yinlardan iborat bo'lgan bir qator sinovlar bo'yicha tanlab olinadi. Bu o'yinni yaxshi o'rganib olish uchun bo'lgan o'ziga xos qobiliyatni aniqlashga yordam beradi.

Bolalar jismoniy sportlari va o'ziga xos qobiliyatlari sinov natijalariga qarab besh balli sistema bilan baholanadi. Harakatli o'yinlar kompleksi taktik tafakkur qilish, diqqatni boshqa tomonga jalb qilish, reaksiya tezligi, nerv sistemasi harakatchanligi va boshqalar kabi sifatlarni aniqlash uchun qo'llaniladi. Keyinchalik bolalarning basketbol o'yini talablariga shaxsiy qobiliyatlarining javob berishida chuqur tekshirib ko'riladi. Bu davrda mustaqillik, hamkorlik, aktivlik, dadillik, maqsadga intilish kabi shaxsiy xislatlar ham o'rganiladi. Yosh basketbolchilarni o'rganishda asosiy metodlardan biri pedagogik kuzatishlar hisoblanadi. Sportchi jismoniy xislatlarning shaxsiy o'sishi va uni o'yin davomida harakatlar bilan taqqoslashi trenerga shu sportchining o'yin faoliyatiga layoqati bor-yo'qligini bilib olishda yordam beradi.

Pedagogik kuzatishlar va kontrol sinovlar natijalari asosida qobiliyatli va mehnatsevar bolalar tanlab olinadi.

Voleybol mashg'ulotlari uchun bolalarni dastlab tanlab olish va gruppalarni to'g'ri tashkil etish o'rinbosar sportchilarni muvaffaqiyat bilan tanlashda sport muhim rol o'ynaydi. Sport maktablarida voleybol bo'yicha tanlab olish asta-sekin olib boriladi.

Gandbol o'yinini yaxshi o'rganib olishni belgilovchi bola qobiliyatining o'ziga xos ko'rsatkichlariga baho berish birinchi navbatda test o'tkazishga va kuzatish natijalariga bog'liq bo'ladi. Yosh gandbolchining o'ziga xos qobiliyatini rivojlantirish maqsadida metod va vositalarni to'g'ri tanlash katta ahamiyatga ega.

Gandbol bo'yicha o'quv gruppalari tashkil etish va bolalarning sportdagi natijalarini oldindan aytib berishda testlar o'tkazish metodi va o'yinga tayyorgarlikni analiz qilish asos qilib olinadi. Bunda pedagogic metodlarni va shug'ullanuvchilar sog'lig'i to'g'risidagi ma'lumotlarni ham e'tiborga olish lozim.

Bundan tashqari, bolaning ruhiy imkoniyatlariga baho berish ham katta ahamiyatga ega bo'ladi. Bu yosh sportchining psixik sifatlari rivojlanishi darajasini aniqlashga, gandbolchining o'yin priyomlarini yaxshi o'rganib olishiga imkon beradi.

Birinchi bosqichda gandbol o'yiniga qobiliyatli bolalar tanlanadi va tanlangan sport mutaxassisligi bo'yicha dastlabki mashg'ulotlar tashkil etiladi. Dastlabki tayyorgarlik bosqichida bolaning gandbol o'yiniga yaroq-liligi aniqlanadi, tanlangan mutaxassislikka bola imkoniyatlarining javob bera olishi va taklif etiladigan ta'sir vositalari va dastlabkiko'rsatkichlarining o'zgarish darajasi aniqlanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Islamov, I. A. (2021). Fundamentals of promotion of sports and competitions and physical training among school students. *Current research journal of pedagogics*, 2(06), 85-89.
2. Islomkhoja, I. (2021). STUDY OF STUDENT LEVELS OF MOVEMENT ACTIVITY AND INTEREST IN PHYSICAL TRAINING AND SPORTS TEACHER OF FACULTY OF PHYSICAL CULTURE. *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*, 1(1.5 Pedagogical sciences).
3. Islomkhoja, I. (2020). Socio-pedagogical purposes of modern physical education. *Electronic journal of actual problems of modern science, education and training*.
4. Azimkhojaevich, I. I. (2022). PEDAGOGICAL FEATURES OF INCREASING STUDENT MOVEMENT ACTIVITY (ON THE EXAMPLE OF WRESTLING AND MOVING GAMES). *Science and innovation*, 1(B2), 295-299.
5. Исломов, И. А. (2022). ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ТЕХНИК ҲАРАКАТЛАРИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ АСОСИДА ЧАҚҚОНЛИК СИФАТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ (КУРАШ МИСОЛИДА). *INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL*, 3(4), 7-11.
6. Azimkhujaevich, I. I., & Madaminovich, D. E. (2022). SCIENTIFIC AND THEORETICAL APPROACHES TO THE USE OF THE GAME METHOD IN PHYSICAL EDUCATION LESSONS FOR SCHOOLCHILDREN (PECULIARITIES OF THE PHYSIOLOGICAL DEVELOPMENT OF SCHOOLCHILDREN). *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(24), 15-21.
7. Azimxo'jayevich, I. I. J. (2022). Training of Personnel in the Field of Physical Education and Sports. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, 15, 156-160.
8. Исломов, И. (2023). АНАТОМО-ФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ШКОЛЬНИКОВ МЛАДШЕГО, ПОДРОСТКОВОГО И ЮНОШЕСКОГО ВОЗРАСТА. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(4), 596-600.
9. Исломов, И. А. (2022). ИССЛЕДОВАНИЕ ДВИГАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ И ИНТЕРЕСА К ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ У УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 3(25), 80-85.
10. Islamov, I. A. J., & Parpiev, O. A. (2020). SOME MODERN PEDAGOGICAL FEATURES OF THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF THE TEACHER OF PHYSICAL CULTURE. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(1), 313-316.

11. Исломов, И. А., & Джураев, Э. М. (2023). РОЛЬ ЖЕНЩИН В РАЗВИТИИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В СЕМЬЕ. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMİY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(18), 1270-1275.
12. Исломова, Н. Л. (2022). ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ. IJTIMOİY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMİY JURNALI, 2(12), 12-17.
13. Исломов, И. (2023). НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ИГРОВОГО МЕТОДА НА УРОКАХ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.(ОСОБЕННОСТИ ФИЗИОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА). Центральноазиатский журнал образования и инноваций, 2(6 Part 3), 176-183.
14. Исломов, И. (2023). ДИНАМИКА ТЕХНИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ ЮНЫХ ГАНДБОЛИСТОВ В ГРУППАХ НАЧАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ. International Bulletin of Applied Science and Technology, 3(6), 723-728.
15. Djuraev, E. M., & Akzamov, S. D. (2020). SOME PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF HEALTH CULTURE IN STUDENTS. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(1), 308-312.
16. Rozmatovich, U. S., & Elyor, D. (2022). TEACHING ATTACK TACTICS TO FOOTBALL PLAYERS. INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 16(10), 125-132.
17. Azimkhujavich, I. I., & Madaminovich, D. E. (2022). SCIENTIFIC AND THEORETICAL APPROACHES TO THE USE OF THE GAME METHOD IN PHYSICAL EDUCATION LESSONS FOR SCHOOLCHILDREN (PECULIARITIES OF THE PHYSIOLOGICAL DEVELOPMENT OF SCHOOLCHILDREN). IJODKOR O'QITUVCHI, 2(24), 15-21.
18. Джураев, Э. М. (2022). ЖИСМОНИЙ МАДАНИЯТ МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГИК ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ. INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL, 3(4), 18-22.
19. Madaminovich, D. E. (2023). INNOVATION TA'LIM VOSITASIDA BILISH JARAYONLARINI FAOLLASHTIRISH. IJODKOR O'QITUVCHI, 3(30), 163-167.
20. Джураев, Э. (2023). ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МНОГОЛЕТНЕЙ ТЕХНИКО-ТАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СПОРТИВНОГО РЕЗЕРВА В ФУТБОЛЕ. International Bulletin of Applied Science and Technology, 3(4), 626-630.